UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het treinmonster en andere onaangename verrassingen

De Parijse reisjournaals van Truus en Marie van Eeghen uit 1877

van Hasselt, L.

DOI
10.5117/DMT2023.2-3.006.HASS

Publication date
2023

Document Version
Final published version

Published in
De Moderne Tijd. De Lage Landen, 1780-1940

License
Article 25fa Dutch Copyright Act (https://www.openaccess.nl/en/policies/open-access-in-dutch-copyright-law-taverne-amendment)

Link to publication

Citation for published version (APA):
van Hasselt, L. (2023). Het treinmonster en andere onaangename verrassingen: De Parijse reisjournaals van Truus en Marie van Eeghen uit 1877. *De Moderne Tijd. De Lage Landen, 1780-1940*, *7*(2/3), 225-243. https://doi.org/10.5117/DMT2023.2-3.006.HASS

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:13 Nov 2026

Amsterdam University Press

DE MODERNE TIJD. DE LAGE LANDEN, 1780-1940 7.2/3 (2023) 225-243
HTTPS://DOI.ORG/10.5117/DMT2023.2/3.006.HASS

Het treinmonster en andere onaangename verrassingen

De Parijse reisjournaals van Truus en Marie van Eeghen uit 1877

Laura van Hasselt
Universiteit van Amsterdam
L.H.vanHasselt@uva.nl

Abstract

The train monster and other inconveniences. The Paris travel journals of Truus and Marie van Eeghen, 1877

This article is based on the unpublished travel journals of two wealthy Amsterdam-based sisters who visited Paris in October 1877 with their father and brother. Truus (21) and Marie (23) van Eeghen stayed in the French capital for a week, which was for the most part a classic 'Buildungsreise'. However, on several occasions the sisters were unexpectedly confronted with the other, rougher side of Paris. Alongside the elegant boulevards there were still the ruins of monuments destroyed during the recent revolution of the Commune. In their diaries, the Van Eeghen sisters also mention several unpleasant encounters with strangers. It started with the uncouth 'monster' they had to share a train compartment with and ended with an angry slum dweller, who publicly cursed the Amsterdam tourists for being rich. All in all, it was an educational trip.

Keywords: diary; Van Eeghen; Paris; 1870s; Bildungsreise

Het aantal rijtuigen op de Champs-Élysées was ontelbaar. De ene na de andere koets reed voorbij, tien banen naast elkaar – vijf de ene kant op, vijf de andere. Het was 15 oktober 1877. Parijs was drukker, groter, eleganter en overdadiger dan alle andere steden die Marie van Eeghen ooit had gezien. En dan moest de Eiffeltoren nog worden gebouwd.[1] In haar reisdagboek schreef ze: 'Men moet Parijs gezien hebben om zich enigszins eene voorstelling te

1 De bouw van de Eiffeltoren begon in 1887. Twee jaar later werd de toren ingewijd.

© Laura van Hasselt

Afb. 1. Portretfoto Marie van Eeghen (1880) foto C.E. Westerborg (*Stadsarchief Amsterdam 1224/2039*)

maken van al de drukte en volte die daar heerscht, onze drukste amsterdamsche straten zijn stil en eenzaam in vergelijking.'[2]

Zo beschreef de Amsterdamse Marie van Eeghen (1856-1933) haar eerste indrukken van Parijs. Ze was twee dagen daarvoor 21 jaar geworden. 'Men moet Parijs gezien hebben', dat gold natuurlijk alleen voor de rijkste Amsterdammers in deze periode. Alleen zij hadden de middelen om zover te reizen. Marie (voluit Maria Catharina) behoorde zonder twijfel tot deze toplaag. Haar vader, de bekende zakenman en weldoener Piet van Eeghen

2 Stadsarchief Amsterdam [SAA], Archief familie Van Eeghen, jongere tak [1224], inv.nr. 845. Reisjournaal M.C. van Eeghen (1877), 15 oktober 1877.

Afb. 2. Portretfoto Truus van Eeghen (1882) foto C.E. Westerborg (*Stadsarchief Amsterdam 1224/2486*)

(1816-1889), was een van de rijkste Nederlanders van zijn tijd.[3] Bij deze status hoorde als vanzelfsprekend een transnationale oriëntatie en educatie. Daarom nam hij Marie mee op een reis door Europa, samen met haar oudere zus Truus (1854-1911) en broer Jan Herman (1849-1918). De voorafgaande vijf weken hadden ze samen per stoomtrein en koets gereisd door Duitsland, Zwitserland, Italië en Zuid-Frankrijk, op een soort *Grand Tour en famille*. De traditionele *Grand Tour* was voorbehouden aan mannen, maar in dit geval mochten de dochters ook mee. Veel invloed op het reisprogramma hadden ze echter niet; dat werd samengesteld door vader en zoon.

3 Zie over vader Van Eeghen: Laura van Hasselt, *Geld, geloof en goede vrienden. Piet van Eeghen en de metamorfose van Amsterdam 1816-1889* (Amsterdam: Balans, 2023).

Zowel Marie als Truus hielden een uitgebreid (ongepubliceerd) dagboek bij op deze reis. Of hun broer Jan Herman dat ook heeft gedaan weten we niet. Van vader Piet van Eeghen zijn wel enkele reisjournaals bewaard gebleven, maar niet van deze familiereis in 1877. Gelukkig hebben de zusters hun taak zeer serieus genomen. Allebei schreven ze twee schriften vol. De reisjournaals van Marie worden bewaard in het Stadsarchief van Amsterdam. Het reisdagboek van Truus (voluit Geertruida) bevindt zich in een particuliere collectie. Door waterschade is het dagboek van de oudere zus enigszins gehavend, maar het grootste deel is goed leesbaar. Het Parijse deel van Maries reisjournaal beslaat 50 ongenummerde bladzijden; dat van Truus 64. Ook in aantal geeft dat al aan hoe belangrijk Parijs voor hen was: één schrift over vijf weken rondreizen en vervolgens één schrift over de laatste week. Parijs was het hoogtepunt van hun reis.

Uit de dagboeken van deze twee zusters rijst het beeld op van een klassieke 'Bildungsreise'. Er was wel enige ruimte voor aardse zaken als winkelen en dineren, maar het ging om de cultuur-historische opvoeding van de jonge Van Eeghens.[4] De hele reis stond in het teken van educatie en zelfverheffing, zoals in deze tijd gebruikelijk bij toeristen uit de hogere kringen. Na Rome was er geen stad zo geschikt voor dat doel als Parijs. De Franse hoofdstad gold in de negentiende eeuw als de ultieme, elegante metropool. Het was de stad van chique, brede boulevards van Haussmann, van wereldberoemde musea, historische monumenten en kerken, imposante architectuur en uitgestrekte, sierlijke stadsparken. Dat was de stad die Truus en Marie van Eeghen graag wilden zien. Dankzij hun vader, die er al meermaals was geweest, en dankzij boeken en verhalen van anderen, wisten de jonge Van Eeghens waarnaar ze konden uitkijken.

Voor een belangrijk deel was de reis zo ingericht dat de toeristen alleen datgene zagen wat ze vooraf hadden kunnen voorbereiden en waar ze zich al maanden op verheugden. Over het algemeen voldeed het bezoek aan Parijs dan ook aan die hooggespannen culturele verwachtingen. Maar wat gebeurde er, wanneer de jonge Amsterdamse toeristen iets ervoeren waarnaar ze níet op zoek waren en dat niet paste bij hun ideaalbeeld van de Franse hoofdstad? Het onverwachte, het armoedige, het beangstigende? Dit artikel gaat over de confrontatie van twee deftige jonge vrouwen uit Amsterdam met enkele van de grimmiger kanten van het Parijse leven in 1877. Welk beeld van het 'andere' Parijs rijst op uit de reisdagboeken van de gezusters Van Eeghen?

4 Jan Hein Furnée en Leonieke Vermeer, 'Op reis in de negentiende eeuw. Inleiding', *De Negentiende Eeuw* 37, nr. 4 (2013): 259.

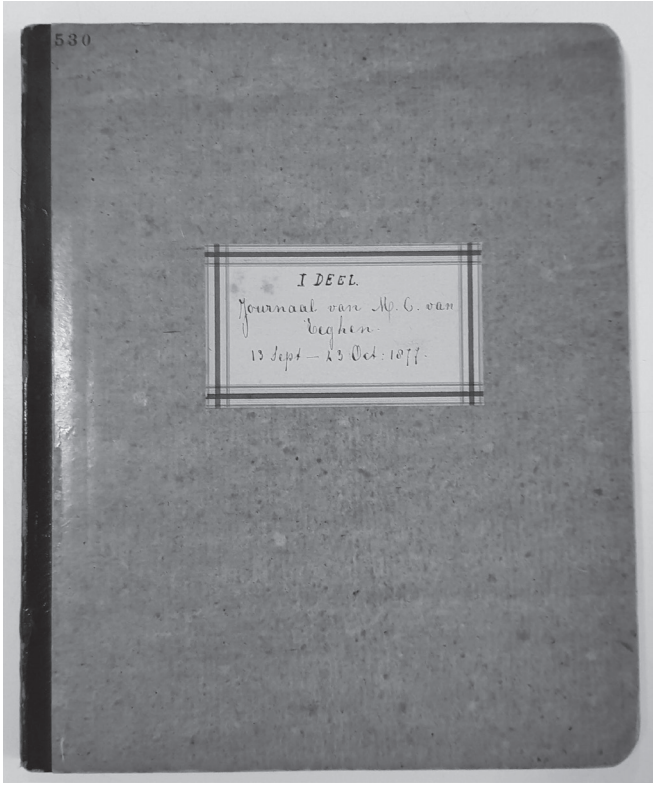

Afb. 3. Reisjournaal van Marie van Eeghen over 1877 (*Stadsarchief Amsterdam 1224/845*)

Een gefilterde bron

Dagboeken zijn waardevolle bronnen als het gaat om het dagelijks leven en de belevingswereld van mensen uit het verleden, of dat nu beroemdheden waren of mensen die verder geheel onbekend zijn gebleven. De onderwerpen kunnen variëren van het eten en het weer tot heftige emoties, van onbeduidende kwaaltjes tot ernstige ziekten, van kleine irritaties tot diepzinnige filosofieën en introspectie. Waar het ook over gaat, de historicus leest als het ware mee over de schouder van de dagboekschrijver. Juist die persoonlijke nabijheid, die soms bijna tastbaar lijkt te zijn, maakt dagboeken zo bijzonder als historische bron.

Toch zijn de meeste dagboeken niet zo puur en ongefilterd als historici graag zouden willen. De Oostenrijkse historica Christa Hämmerle betoogt dat achter veel dagboeken een verhaal schuilt van 'censorship, concealment

and retraction, correction and rewriting'.[5] Dat heeft alles te maken met de relatieve vertrouwelijkheid van het dagboek. Hoe persoonlijk een dagboek ook is, veel schrijvers houden er toch rekening mee dat hun aantekeningen ooit gelezen zullen worden. Misschien pas na hun dood door hun (klein) kinderen, misschien al veel eerder. Soms sturen ze daar actief op aan. Dat besef ooit 'gelezen te worden' leidt bewust of onbewust tot aanpassingen in de tekst. Zodra de dagboekschrijver een of meerdere lezers in gedachten heeft, zal er een vorm van zelfcensuur of selectie optreden. Dat maakt het dagboek als bron niet minder interessant, maar het is wel belangrijk om vooraf te constateren. Een dagboek is altijd vanuit een bepaald perspectief geschreven.

Deze waarschuwing geldt des te meer voor negentiende-eeuwse reisdagboeken, aangezien deze vaker wel dan niet bedoeld waren om door anderen te laten lezen. Zoals we elkaar nu vakantiefoto's en -filmpjes laten zien, waren er destijds brieven en reisjournaals om de achterblijvers te laten delen in de vakantievreugde (of aan te zetten tot jaloezie). Het was dan ook zeer gebruikelijk om reisdagboeken, net als brieven, onder familie en vrienden te laten circuleren.[6] Dat betekent dat bijvoorbeeld ergernissen over bevriende reisgenoten – die toch van alle tijden zijn – meestal niet of in afgezwakte vorm in dit soort reisjournaals terechtkwamen. Echt 'privé' zijn ze maar zelden.

Dat geldt ook voor de reisdagboeken van Marie en Truus van Eeghen. Zij schreven waarschijnlijk met hun familieleden als toekomstige lezers in gedachten. Ze hadden thuis nog twee broers en vier zussen, van wie de oudste chronisch ziek was. Deze Annie was fysiek niet in staat om te reizen, dus voor haar waren de verhalen van anderen de enige manier om een beeld te krijgen van het spannende buitenland. Zusters Jacoba en Cecilia lazen vast ook graag mee. Hun oudste broer Pieter kwam zelf wel eens in Parijs, dus voor hem was het misschien minder interessant. Maar dan was er nog hun moeder, Cato van Eeghen-Huidekoper, die nooit lang van Annies zijde kon of wilde wijken. Ook voor haar moeten de reisjournaals van haar dochters een belangrijk inkijkje in het moderne Parijse leven zijn geweest. Zelf was ze in oktober 1842 in Parijs, op huwelijksreis met Piet. Maar sindsdien was

5 Christa Hämmerle, 'Diaries', in *Reading primary sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*, red. M. Dobson en B. Ziemann (Londen en New York: Routledge, 2009), 150. Zie ook Arianne Baggerman, '"Zo een vrijheid begeer ik nimmer meer te beleven". Het witwassen van het verleden in Nederlandse ego-documenten (1800-1850)', *De Negentiende Eeuw* 33, nr. 2 (2009): 73-95.

6 Willemijn Ruberg, *Conventionele correspondentie. Briefcultuur van de Nederlandse elite, 1770-1850* (Nijmegen: Vantilt, 2005).

de Franse hoofdstad onherkenbaar veranderd, dankzij de spectaculaire moderniseringen van Haussmann.

Zou vader Van Eeghen de reisjournaals van zijn dochters zelf ook hebben gelezen? Dat zou de druk nog vergroten om er een positief verhaal van te maken: hij had immers alles betaald en georganiseerd. En hij had zelf zijn dochters ertoe aangespoord hun belevenissen op te schrijven. Marie schreef namelijk in de inleiding van haar reisdagboek: 'Toen Papa mij aanraadde, een journaal te maken, had ik er eerst weinig lust in, doch nu moet ik bekennen, dat het mij bepaald eene leegte is, niets meer over mijne heerlijke reis te schrijven te hebben.'[7] Voor wie nog twijfelde of hij het eindresultaat zou lezen: 'Alle deze herinneringen zijn zoo heerlijk dat ik Papa niet genoeg kan bedanken voor al de genotvolle dagen die wij op reis doorbrachten. – het weder ja alles werkte mede om deze 6 weken tot de aangenaamste van mijn leven te maken waarvoor ik niet dankbaar genoeg kan zijn.'[8]

Het feit dat Marie in deze inleiding terugblikt op haar vakantie, bewijst dat ze deze pas na afloop heeft geschreven. Dat geldt niet alleen voor de inleiding, zoals blijkt uit de laatste regel van het reisjournaal: 'Pietersberg 2 Sept 1878'.[9] Met andere woorden: bijna een jaar na afloop van de reis. De versie die in het archief bewaard is gebleven is dus de nette versie (zowel qua inhoud als qua handschrift), gebaseerd op een verdwenen origineel dat tijdens de reis is geschreven. Datzelfde geldt voor het dagboek van Truus, dat al even netjes is geschreven en inhoudelijk opvallend veel gelijkenissen vertoont met het dagboek van haar zuster. De zusters hebben elkaars dagboeken duidelijk gelezen. Ook Truus laat doorschemeren dat dit reisjournaal eigenlijk pas achteraf is geschreven. Zo schreef ze na het bezoek aan de Notre-Dame, op 19 oktober:

> Ook speet het mij dat ik De Notre Dame de Paris van Victor Hugo niet voor deze reis had gelezen. Toen ik later las van al die nauwkeurige beschrijvingen van de bouw der deuren torens gaanderijen pilaren tot aan de versieringen toe dacht ik dat ik overal beter zouden hebben opgelet indien ik na de lezing van dit boek deze kerk had bezocht.[10]

Juist het besef dat deze dagboeken gekuist zijn, bedoeld om door 'Papa' en de achterblijvers gelezen te worden, maakt het extra interessant om in te

7 Dagboek Marie van Eeghen, Inleiding.
8 Ibidem.
9 De Pietersberg was het buitenhuis van de familie Van Eeghen in Oosterbeek, vlak bij Arnhem.
10 Dagboek Truus van Eeghen, 19 oktober 1877.

zoomen op de paar momenten waar de zusters schrijven over negatieve ervaringen in Parijs. De algehele teneur van de dagboeken is zeer positief, maar er zijn wel degelijk een paar uitzonderingen die zowel een mooi inkijkje geven in het Parijs van 1877 als in de belevingswereld van de Amsterdamse elite in die tijd.

Het monster in de trein

Bij een reis horen ontmoetingen; sommige gepland, andere onverwacht. Het zijn deze ontmoetingen die reizigers er bewust of onbewust toe aanzetten na te denken over wat voor hen 'normaal' is. De Britse literatuurwetenschapper Carl Thompson ziet hierin de kern van *life writing*: 'if all travel involves an encounter between self and other that is brought about by movement through space, all travel writing is at some level a record or product of this encounter, and of the negotiation between similarity and difference that is entailed."[11] In de negentiende eeuw fungeerde de treincoupé als een *community of occasion*: een plaats waar reizigers samengebracht werden die elkaar normaal gesproken niet zouden ontmoeten.[12] Dat zette de bestaande genderverhoudingen soms onder druk.[13] Deftige jongedames, zoals de gezusters Van Eeghen, kwamen in het dagelijks leven nauwelijks in contact met mannen buiten de eigen familie. Op reis veranderde dat mede dankzij de opkomst van de trein, waarin mannen en vrouwen die elkaar niet kenden samen in één coupé zaten. Dat leidde niet alleen maar tot vreugde, zoals blijkt uit de reisverslagen van de zusters.

Op zondag 14 oktober namen de Van Eeghens in Marseille de nachttrein naar Parijs. Vader Van Eeghen had van tevoren geprobeerd een aparte coupé voor de familie te reserveren (1e klas natuurlijk), maar dat was niet mogelijk. Daarop volgde hij het advies van de portier van hun hotel. Volgens Marie had deze beloofd 'indien wij maar eene goede fooi gaven, den conducteur om te koopen ons alleen een wagon te geven, opdat wij een beetje gemakkelijk gedurende den nacht zouden kunnen liggen.' Aldus geschiedde. Aanvankelijk leek alles volgens plan te verlopen: 'Wij kregen best plaats. De portier en de conducteur keken zeer verblijd over hunnen fooi, en de eerste vertrok

11 Carl Thompson, *Travel writing* (Londen: Routledge, 2011), 10.

12 De term 'community of occasion' is afkomstig van de Britse Gayle Letherby en Gillian Reynolds. Zie onder meer Letherby en Reynolds red., *Gendered journeys, mobile emotions* (Londen: Routledge, 2009).

13 Zie ook Floris Meens en Tom Sintobin red., *Gender, companionship, and travel. Discourses in pre-modern and modern travel* (Londen: Routledge 2018).

buigende.' Wat de Amsterdammers niet wisten, was dat de conducteur niet mee zou gaan met de trein en dat de belofte van de portier feitelijk niets waard was. Vlak voor de trein zou vertrekken deed iemand de wagondeur met een ruk open en 'een hijgend, dik voorwerp en eene hoedendoos werden naar binnen geworpen, het portier oogenblikkelijk daarop toegeworpen en ft! daar ging de trein. Onze schrik en woede was groot.'[14] Daar ging het vooruitzicht van een genoeglijke reis onder ons.

Volgens de Engelse criticus John Ruskin reduceerde het vervoer per trein de mens 'from a traveller into a living parcel'.[15] Met die 'pakketjes' werd niet altijd even zorgvuldig omgesprongen, zoals bleek in de trein naar Parijs. De zusters wisten niet wat hen overkwam, toen ze met hun ongewenste reisgenoot inclusief hoedendoos werden opgezadeld. Marie schreef ontzet: 'Dit dikke figuur ging in den hoek van den wagon zitten en bleek ons een manmensch te zijn, die ons veel aan een hippopotamus of oliphant deed denken. Nooit zag ik zoo iets onsmakelijks!' Om dit treinticket te betalen kon hij niet onbemiddeld zijn, maar hij zag er niet uit als een heer van stand.

> De wangen van dit monster waren zoo dik en gezwollen, dat zijne kleine lodderige oogjes bijna geheel onzichtbaar waren, zijn vet zwart jasje zat hem veel te nauw, zijn boordje was vuil, uit zijn jas hingen groote stukken pluksel en hij at gedurig eene soort van zelfstandigheid die mij veel aan stopverf deed denken.[16]

Truus en Marie leidden in Nederland een beschermd leven. Ze groeiden op in een imposant grachtenpand in de 'Gouden Bocht' van de Herengracht, waar de gouvernante aan huis kwam. Omdat ze niet naar school gingen ontmoetten ze zelden mensen uit een ander milieu. Hun hele leven verkeerden ze bijna uitsluitend in welgestelde, voornamelijk doopsgezinde kringen in de grachtengordel van Amsterdam en in het Gelderse Oosterbeek. Daar had de familie een buitenhuis (de Pietersberg, waar Marie haar reisjournaal afrondde). Als ze een halve eeuw later waren geboren waren ze op deze leeftijd vast student geweest, maar dat was in 1877 nog hoogst ongebruikelijk voor een vrouw. Aletta Jacobs was in 1871 de eerste officieel ingeschreven

14 Dagboek Marie van Eeghen, 14 oktober 1877.

15 Gecit. in Anna Geurts, 'Modern travel. A personal affair', in *Travel writing in Dutch and German, 1790-1930. Modernity, regionality, mobility*, red. Alison E. Martin, Lut Missinne en Beatrix van Dam (New York: Routledge, 2017), 215.

16 Dagboek Marie van Eeghen, 14 oktober 1877.

vrouwelijke studente aan een Nederlandse universiteit.[17] Van een betaalde baan kon in de kringen van de Van Eeghens al helemaal geen sprake zijn. Met andere woorden, de twee jonge Amsterdamse vrouwen waren het volstrekt niet gewend om urenlang met mensen uit een ander milieu door te brengen. Nu zou dat ook wel eens verfrissend kunnen zijn, maar daar dachten ze in dit geval anders over.

Marie: 'Het denkbeeld om deze lange reis met dit wezen te doen, vond ik onverdragelijk, en ik keek hem dan ook zoo nijdig als eene spin aan.' Truus was het volledig eens met haar zus. Zij schreef in haar dagboek over het 'menschelijk monster': 'nimmer heb ik zulk een onsmakelijk man meer gezien. Hij had een dikken winterjas aan waaruit allerlei vieze lappen hingen en een eindeloos stuk […] erop waaraan hij den ganschen tijd zat te trekken en te eten.' Aanvankelijk zat de man naast haar in de coupé, maar 'Papa was zoo vriendelijk met mij van plaats te verruilen en heeft den ganschen nacht naast dit menschelijk monster doorgebracht.'[18] De zusters deden die nacht in de trein geen oog dicht. Ze waren bekaf toen ze eindelijk aankwamen in Parijs en hun intrek namen in het chique Hôtel Splendide.

Sporen van de Commune

Op de dag van de reis naar Parijs, 14 oktober 1877, werden in Frankrijk parlementsverkiezingen gehouden. De politieke verdeeldheid in de jonge republiek was groot en Piet van Eeghen was er niet geheel gerust op. Marie schreef in haar dagboek dat ze eerder dan gepland uit Marseille vertrokken 'omdat men wel bang voor een' opstand was, en Papa dan gaarne te Parijs wilde zijn.'[19] Parijs was als hoofdstad niet de veiligste plek in geval er na de verkiezingen een strijd zou losbarsten. Daar stond tegenover dat de Amsterdammers vanuit Parijs een stuk sneller naar huis zouden kunnen vluchten dan vanuit Marseille. Dat laatste gaf voor Van Eeghen de doorslag. Uiteindelijk bleken de verkiezingen rustig te verlopen: de Republikeinen behielden hun meerderheid in het parlement en er braken geen noemenswaardige rellen uit. De Amsterdamse toeristen haden dus best nog een paar dagen langer in het zuiden van de zon kunnen genieten. Maar dat is achteraf.

17 Anna Maria van Schurman was Jacobs in de 17e eeuw voorgegaan, maar zij stond niet officieel ingeschreven bij de universiteit. Ze volgde de colleges achter een gordijntje, om de mannelijke studenten niet af te leiden.

18 Ibidem.

19 Ibidem, 12 oktober 1877.

De Commune van Parijs uit 1871 lag nog vers in het geheugen. Deze beruchte revolutie was kort maar zeer hevig geweest. Ze was in mei 1871 geëindigd in een bloedbad, waarbij tussen de 10.000 en 20.000 doden vielen.[20] Nog eens vierduizend 'Communarden' die de strijd hadden overleefd werden gedeporteerd naar Nieuw-Caledonië, een eiland tussen Nieuw-Zeeland en Australië.[21] Dat alles was nog maar zes jaar geleden en nog niet alle sporen van de Commune waren uit de stad verdwenen. Dat was voor een deel met opzet, want de herinnering aan het bloedbad had voor sommigen ook voordelen. Al in de zomer van 1871 was een soort ramptoerisme op gang gekomen, een 'fièvre touristique'. Commerciële Parijzenaars speelden daar handig op in met speciale toeristische routes langs de afgebrande panden en gidsen als de *Guide recueil de Paris brulé*.[22]

We weten niet welke reisgidsen de Van Eeghens in 1877 bij zich hadden, laat staan of Marie en Truus deze zelf lazen. Belezen waren ze zeker, maar het is goed mogelijk dat het de heren waren die de gids op zak hadden. Maar over het gebruik van reisgidsen valt uit deze twee reisjournaals niets op te maken. Er is nog wel een inventaris van de imposante thuisbibliotheek van Piet van Eeghen. Daarin bevonden zich onder meer diverse boeken over de geschiedenis van Frankrijk en ook meerdere reisgidsen, waaronder de *Guide pittoresque du voyageur en France* (Parijs 1837), Galignani's *New guide of Paris* uit 1839 en een uitgave van de eerste fotografische beelden van Parijs uit 1840. Deze drie publicaties waren in 1877 al behoorlijk gedateerd, dus het is de vraag of de boekenlijst compleet is. Temeer daar op de lijst geen enkele gids van Baedeker voorkomt, terwijl andere reisjournaals van de familie daar wel naar verwezen.[23]

Met of zonder Baedeker in de hand, Truus en Marie waren geen ordinaire ramptoeristen. Ze waren naar Parijs gekomen voor de musea, kerken en theaters – en vooruit, stiekem ook om te winkelen – maar niet voor de ruïnes van de revolutie. Toch verwezen ze daar wel een enkele keer naar in hun reisdagboek. Bijvoorbeeld op woensdag 17 oktober, de dag waarop de familie naar het Louvre ging. Truus schreef over het monumentale gebouw:

20 Hélène Lewandowski, 'L'écran de fumée des incendies de la Commune de 1871', *Cahiers d'Histoire. Revue d'histoire critique* 148 (2021): 125-142.

21 Jürgen Osterhammel, *The transformation of the world. A global history of the nineteenth century* (Engelse vertaling; Princeton: Princeton University Press, 2014), 835.

22 Lewandowski, 'L'écran de fumée des incendies de la Commune de 1871', 130-132.

23 SAA, Archief familie Van Eeghen, jongere tak [1224], inv.nrs. 648 en 817. Een verwijzing naar de Baedeker van Wenen is te vinden in het reisdagboek van Jacoba van Eeghen, een zuster van Marie en Truus. Dit reisjournaal uit 1872 bevindt zich in dezelfde particuliere collectie als het reisjournaal van Truus van Eeghen.

'Wij verheugden ons dat men aan dit kunststuk van architectuur tenminste niets van de vernielzucht en moedwil der petroleuses en oproermakers kon zien. Terwijl de Tuileries, 't Hôtel de Ville en zoovele andere gebouwen tot ruïnen werden gemaakt.'[24] Marie schreef iets soortgelijks:

> Dit zoo prachtige gebouw dat zich zoo vol trots voor de ruïne van 'les Tuileries' verheft, bevat zoo vele schatten dat men er haast van duizelt. Wel is het een onevenaarbaar geluk, dat terwijl de 'pétroleuses' zoovele prachtige gebouwen verbrandden en in puinhopen herschiepen, ze dit gebouw ongemoeid lieten.[25]

De 'petroleuses' die beide zusters noemden, waren de gevreesde vrouwelijke brandstichters van de Commune. In mei 1871 zouden deze vrouwen met kannen petroleum door Parijs hebben gelopen om op allerlei plekken brand te steken en mensen te vermoorden. Ze werden afgebeeld als moderne heksen. Later bleken deze verhalen grotendeels onwaar; er waren wel branden gesticht, maar bijna altijd door mannen. De 'petroleuses' waren een mythe. In 1877 was dit verhaal over de 'vurige vrouwen' van de Commune echter nog wijdverbreid.[26] In socialistische kringen werd *pétroleuse* een geuzennaam, maar voor Marie en Truus van Eeghen gold het omgekeerde: het vernietigen van historische gebouwen was voor hen als liefhebbers van kunst en geschiedenis een gruwel.[27]

Van die vernietiging waren de ruïnes van het stadhuis en het Tuilerieën-paleis in 1877 nog getuigen. Gelukkig was het Louvre tijdens de revolutie gespaard gebleven. Toch was het bezoek aan misschien wel het beroemdste museum op aarde voor de zusters Van Eeghen geen onverdeeld genoegen, hoezeer ze ook van kunst hielden. Ze waren opgegroeid in een huis vol met schilderijen, prenten en kunstboeken. Hun vader was nauw betrokken bij de plannen voor een nieuw Rijksmuseum en was bovendien oprichter en voorzitter van de Vereeniging tot het Vormen van eene openbare verzameling van Hedendaagsche Kunst te Amsterdam (1874). Uit deze 'Vereeniging met de Lange Naam' zou in de jaren 1890 het Stedelijk Museum Amsterdam voortkomen. Een museumbezoekje met de onvermoeibare Piet van Eeghen

24 Dagboek Truus van Eeghen, 17 oktober 1877.

25 Dagboek Marie van Eeghen, 17 oktober 1877.

26 Gay L. Gullickson, 'La petroleuse. Representing revolution', *Feminist Studies* 17, nr. 2 (1991): 241-265.

27 Dennis Bos, *Bloed en barricaden. De Parijse Commune herdacht* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2014) 476.

betekende altijd hard werken. In de familie gaat het verhaal dat hij meestal in iedere museumzaal een uitgeputte dochter achterliet.[28]

Dat dreigde ook in het Louvre te gebeuren. Nadat de Van Eeghens al urenlang schilderijen hadden bekeken, wilde Piet de hele ronde opnieuw doen, omdat hij één schilderij van Gerard Dou maar niet kon vinden. In een zeldzaam moment van kritiek op haar vader, schreef Marie: 'Ik was eigenlijk nog al blijde toen wij al de gallerijen doorgewandeld waren; welke was dus mijne ontzetting toen Papa ons voorstelde om de schilderijen allen nogmaals te zien, omdat wij een schilderij van Dou, "La femme hydropique" niet gezien hadden.' Ook Truus had daarvoor 'niet veel moed', schreef ze iets voorzichtiger dan haar zus. Vaders gezag was absoluut en het was zeer ongebruikelijk voor zijn dochters om op welke manier dan ook tegen hem in te gaan. Maar ze hadden één troef in handen: een vrouw kon zich een stuk makkelijker beroepen op vermoeidheid dan een man. Zo'n argument was alleen acceptabel komende van het 'zwakke geslacht'. Mannen dienden op reis moed en doorzettingsvermogen te tonen, of dit nu bij het bergbeklimmen was of in een overvol museum.[29] Zoon Jan Herman liet zich dan ook niet horen. Truus en Marie mochten zich op een museumcanapé installeren, terwijl vader en zoon Van Eeghen opnieuw alle zalen doorliepen op zoek naar het bewuste schilderij van Gerard Dou. Uiteindelijk vonden ze het, op een plek in het uitgestrekte museum waar ze nog niet eerder waren geweest. Vaders queeste was volbracht.[30]

Op 19 oktober, twee dagen na het bezoek aan het Louvre, zagen de zusters opnieuw een gebouw dat in de periode van de Commune in brand was gevlogen: het Palais Royal. In dit geval maakten ze geen bezwaar tegen de verwoesting, integendeel. Het pand was herbouwd tot een winkelparadijs van ongekende allure. Truus schreef over dit nieuwe Palais Royal:

> Het werd in 1871 door de Commune verbrand doch is geheel gerestaureerd. Le Palais Royal is thans eene aaneenschakeling van prachtige winkels. Daarvoor loopt eene overdekte colonnade waaronder men voor de zonnestralen en regenbuien is beveiligd. Lederwinkels, papier, bijouterie, sigaren, vruchten en modewinkels, alles was even smakelijk. Vooral troffen ons de menigte winkels van 'imitation parures'. Paarlen diamanten, parures gouden en zilverwerken waren zoo prachtig nagemaakt dat wij het nooit van echt hadden kunnen onderscheiden.[31]

28 Pieter van Eeghen, 'Driehonderd jaar de stad uit', *Jaarboek Amstelodamum* 54 (1962): 154.
29 Thompson, *Travel writing*, 174-176.
30 Dagboek Truus van Eeghen, 17 oktober 1877.
31 Ibidem, 19 oktober 1877.

Marie schreef een soortgelijke passage en eindigde met de verzuchting: 'Hoe het mogelijk is dat al die winkels kunnen bestaan, is mij een raadsel.'[32] De zusters leverden zelf een bescheiden bijdrage aan dit voortbestaan, door die dag allerlei inkopen te doen, vooral cadeautjes voor thuis. Ze hoefden dit alles niet zelf te sjouwen; alle pakjes werden later afgeleverd bij het hotel, dat gelukkig over een lift beschikte (zeer modern). Over de Commune van 1871 zwijgen de dagboeken verder.

Ongemakkelijke ontmoetingen met andere vrouwen

Voor sommige toeristen is het ontmoeten van nieuwe mensen een van de belangrijkste attracties van het reizen. Dat gold niet voor de twee Amsterdamse zusters in Parijs. De ontmoeting met 'het monster' in de trein was al een onfortuinlijk begin geweest. Maar daarna hadden ze op ten minste drie momenten in Parijs een ongemakkelijke ontmoeting met een of meerdere vrouwen die niet goed pasten bij hun beeld van de mondaine stad.

De eerste ontmoeting was kort na het winkelen in het Palais Royal. De Van Eeghens waren met de koets naar het Gare du Nord gereden, om alvast een en ander te regelen voor de terugreis. Uit het dagboek van Marie: 'Terwijl Papa en Jan de noodige inlichtingen namen bleven Truus en ik in 't rijtuig zitten, en zagen toen eene Jufvrouw die veel overeenkomst met een' reiger had terwijl een heer haar hoofd vast hield, tot groot amusement der bijstanders.'[33] Ook Truus beschreef het voorval enigszins omfloerst, maar toch net iets minder cryptisch: 'Terwijl Papa en Jan de noodige informaties namen hadden wij het minder smakelijke uitzicht op eene dame die midden op 't plein aan eene hevige Magenzerstörung leed.'[34] Met andere woorden, midden op het stationsplein stond een vrouw te braken. Was ze dronken, of ziek? Ze bood in ieder geval geen geschikt uitzicht voor twee keurige jongedames. Zodra de heren waren teruggekeerd bracht de koets hen terug naar Hôtel Splendide. Die avond genoten de dames van alle pakjes die inmiddels waren bezorgd.

De tweede ongemakkelijke confrontatie met Parijse vrouwen was de volgende dag, op zaterdag 20 oktober. Die avond ging de familie Van Eeghen naar de Opéra Garnier, één van de belangrijkste moderne gebouwen van de stad. Het enorme, extravagante gebouw was pas twee jaar daarvoor geopend, in 1875. De doopsgezinde zusters waren onder de indruk van de

32 Dagboek Marie van Eeghen, 19 oktober 1877.
33 Ibidem.
34 Ibidem.

beroemde kroonluchter in de grote zaal, maar vonden de inrichting wat overdadig: 'misschien is men wel wat al te kwistig met het goud geweest,' schreef Marie zuinig. Aan de andere kant moest ze toegeven: 'de decoraties waren prachtig, zoo geheel anders als wij ze in Amsterdam gewend zijn.' De Van Eeghens hadden kaartjes gekocht voor de opera *Faust* van Charles Gounod. In het vijfde bedrijf was er een dansscène met wulpse vrouwen van losse zeden. Marie genoot zeer van de muziek, maar minder van de dansscènes. 'Het balet [sic] duurde mij veel te lang. Ik kan niet begrijpen dat men dit nu zoo mooi kan vinden.'[35]

Truus reageerde heftiger dan haar zus. In een zeldzame uiting van emotie: 'Het balet [sic] was in zijn soort prachtig maar maakte mij zoo droevig dat ik er niet naar kon zien. Het is zoo gruwelijk als men bedenkt dat het menschen zijn die zulke rollen moeten vervullen welke een vreesselijk [sic] bestaan voor die arme vrouwen.'[36] Ze doelde met deze opmerking mogelijk ook op de danseressen zelf. Veel Parijse danseressen hadden een beschermheer, die hen onderhield in ruil voor seksuele diensten. Juist in de omgeving van de Opéra waren veel zogenaamde *maisons de tolérance* te vinden, discrete bordelen in het hoogste segment.[37] Daar zou Truus vanzelfsprekend nooit een voet binnen de deur zetten, maar het onderwerp was haar niet onbekend. Haar vader bekommerde zich al sinds de jaren 1840 om het lot van Amsterdamse prostituees. Hij was een van de oprichters en bestuursleden van de Vereeniging tot Opbeuring van Boetvaardige Gevallene Vrouwen, die voormalige prostituees een nieuw bestaan probeerde te geven. Thuis bij de Van Eeghens aan de Herengracht hing een groot portret van Maria Magdalena, de beroemdste van alle boetvaardige gevallen vrouwen.[38] Zou Truus bij deze balletscène aan haar gedacht hebben?

De derde onverwachte ontmoeting in Parijs maakte de meeste indruk op de twee zusters. Het was zondag 21 oktober, de laatste dag van de vakantie. De Van Eeghens maakten een lange koetsrit naar Parc des Buttes-Chaumont, aan de noord-oostkant van de stad. Dit stadspark was bijna gelijktijdig aangelegd met het Vondelpark (1865), opnieuw een burgerinitiatief van Piet van Eeghen. Zijn interesse in stadsparken was buitengewoon groot. Overal waar hij kwam ging hij op zoek naar het plaatselijke park en in Parijs gingen zoon en dochters vanzelfsprekend mee. Om bij Parc des Buttes-Chaumont

35 Dagboek Marie van Eeghen, 20 oktober 1877.

36 Dagboek Truus van Eeghen, 20 oktober 1877.

37 Alain Corbin, *Women for hire. Prostitution and sexuality in France after 1850* (Parijs 1978; Engelse vert. Cambridge MA en Londen: Harvard University Press, 1990), 57.

38 Geschilderd door Ary Scheffer. Het kunstwerk behoort nu tot de collectie van het Amsterdam Museum.

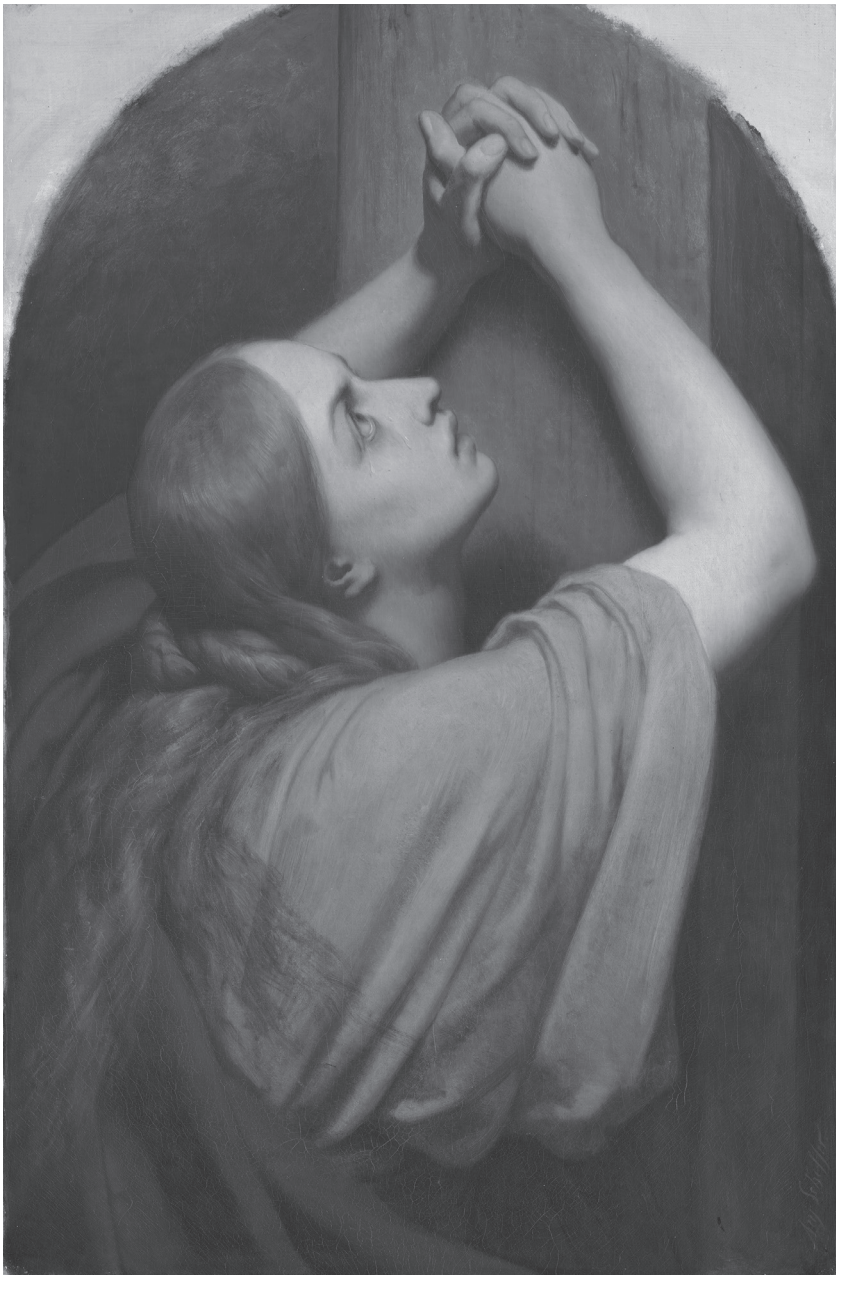

Afb. 4. Ary Scheffer, Maria Magdalena aan de voet van het kruis (1e helft 19e eeuw) (*Amsterdam Museum*)

te komen moesten ze door achterbuurten rijden, die toeristen normaal gesproken vermeden. Heel even waren ze in een ander Parijs, een stad waar de geest van de revolutie nog rond leek te waren, en waar toeristen duidelijk niet welkom waren. Truus schreef:

> Wij hadden wel drie kwartier moeten rijden en kwamen de armste gedeelten van Parijs door als 'la villette'. De buurten waren hier sterk bevolkt en het was zeer vol op straat. Er waren woeste gezichten bij op te merken die men bij eene revolutie of oproer in de eerste rangen zou kunnen verwachten.

Truus en Marie zaten veilig bij hun vader en broer in de koets. Toch leek het even bijna mis te gaan. 'Een vrouwe met losse doek om 't hoofd moest voor ons rijtuig op zijde gaan. Zij balde de vuist en riep ons met zulk eene haat het woord "Riches" achterna zodat het lang duurde voordat wij dit akelig gezicht konden vergeten.'[39] 'Rijkelui', had ze geschreeuwd, het ultieme scheldwoord van de armen. Heel even was de Parijse idylle ruw verstoord. Ook Marie schreef over het voorval. Zij toonde iets meer reflectie dan haar zus. 'Om les "Buttes Chaumont", het nieuwe volkspark te bereiken, moesten wij Belle ville en de armste buurten van Parijs door. Het onderscheid is wel heel groot wanneer men deze arme huisjes en bouwvallige verblijven, bij de prachtige huizen der boulevards vergelijkt.' Het contrast met hun eigen woonhuis in Amsterdam was natuurlijk al even groot. Marie moest denken aan een boek dat ze had gelezen. 'Ik zag hier gezichten die mij zooveel aan de gruwelijke passages van "A tale of two cities" van Dickens deden denken.'[40]

Vervolgens beschreef ook zij de aanvaring met de schreeuwende vrouw op straat. 'Bij eene volle straat moest eene vrouw met eenen lossen doek om 't hoofd geknoopt voor ons rijtuig uit den weg gaan. Met een woedend gezicht en gebalde vuist riep zij ons de woorden "Riches" achterna.' De rijke Amsterdammers reden snel verder in hun huurkoets, zo snel mogelijk weg uit deze achterbuurt, terug naar veiliger terrein. Ze vonden het park zeer geslaagd en ook de rest van de dag verliep voorspoedig. Marie besloot, over de arme buurten: 'Ik vond het toch, ook zeer interessant dit gedeelte van Parijs te zien.'[41] Heel even stapte ze uit de comfortabele rol van toerist en werd ze een *traveler*: iemand die verder gaat dan het obligate *sight-seeing* en de confrontatie aangaat met de rauwe werkelijkheid in een vreemde stad.

39 Dagboek Truus van Eeghen, 21 oktober 1877.
40 Dagboek Marie van Eeghen, 21 oktober 1877.
41 Ibidem.

Ze positioneerde zich echter niet als een *traveler*, zoals sommige andere tijdgenoten graag deden om zich te onderscheiden van oppervlakkige toeristen.[42] Dat was hier niet aan de orde. Dit was een confrontatie tegen wil en dank, maar wel één die grote indruk maakte op de Amsterdamse zusters.

Terug naar Amsterdam

Heel even hadden de jonge Amsterdammers het andere Parijs recht in het gezicht gekeken. Zou dat woedende woord 'Riches' nog lang in hun oren hebben nageklonken? Het was in ieder geval een confrontatie die Truus en Marie van Eeghen niet snel zouden vergeten. Dat blijkt wel uit het feit dat beide zusters erover schreven in een reisjournaal, dat verder vooral bedoeld was om Parijs te beschrijven als culturele wereldstad en om hun vader te bedanken voor de heerlijke reis. Zoals veel negentiende-eeuwse dagboeken waren ook deze reisjournaals gekuist. Toch komt in deze gefilterde bronnen wel degelijk ook het 'andere Parijs' naar voren. Dat andere, het niet-gezochte Parijs, toont zich in de ruïnes van de Commune en de ontmoetingen met mensen uit een andere klasse, van 'het monster' in de trein tot de woedende vrouw die moest wijken voor de koets.

Het waren vooral de onverwachte ontmoetingen die een schokeffect teweeg brachten bij de twee Amsterdamse zusters. Parijs bleek niet alleen een stad van de elegante boulevards, moderne musea en modepaleizen, maar ook van armoede, prostitutie en geweld. We weten niet of Marie en Truus hierdoor anders zijn gaan denken over sociale ongelijkheid in het algemeen of hun eigen geprivilegieerde positie in het bijzonder. Daarover schreven ze niet. Deze reisjournaals waren dan ook niet bedoeld voor diepe bespiegelingen over het onrecht in de wereld, maar als familieherinnering aan wat in meerdere opzichten een kostbare *Bildungsreise* was. Toch blijkt uit deze dagboeken ook dat de zusters meer van Parijs hadden gezien dan ze hadden verwacht – of gehoopt.

Op maandag 22 oktober 1877 vertrokken de Van Eeghens met de trein weer naar Nederland. Truus besloot haar dagboek met: 'niet alleen voor eenige dagen of weken, maar voor ons geheel leven zullen de herinneringen aan menig geliefd plekje schoon uitzicht of aangenaam tochtje in ons hart

42 Tom Sintobin, 'Traveller, tourist, and the "lost art of travelling". The debate continues', in *Routledge handbook of the tourist experience*, red. Richard Sharpley (Abingdon: Routledge 2020), 215-234.

blijven en ons met dankbaarheid doen denken aan deze gelukkige weken.'[43] Marie schreef hoe ze van het station in Amsterdam werden opgehaald door de huisknecht:

> Frans haalde ons met het rijtuig af, en weldra bevonden wij ons op de Heerengracht in ons huis. […] Wij hadden veel te wijzen en te vertellen; en hier neem ik dus afscheid van mijn journaal, waarmede ik zoovele aangename oogenblikken heb doorgebracht. Ik doorleefde mijnen geheele reis nog eens, die reis die zoo heerlijk was, en die ik zeker nooit zal vergeten.[44]

Het woordje 'nooit' had ze onderstreept.

Over de auteur

Laura van Hasselt is docent Publieksgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en postdoc onderzoeker bij het Amsterdam Diaries Project. Ze promoveerde in 2022 op *Geld, geloof en goede vrienden. Piet van Eeghen en de metamorfose van Amsterdam, 1816-1889*. Eerder werkte ze als conservator bij het Amsterdam Museum en researcher bij televisieprogramma *Andere Tijden*.

43 Dagboek Truus van Eeghen, 23 oktober 1877.
44 Dagboek Marie van Eeghen, 23 oktober 1877.